

KULTÚRÁK VÁNDORLÁSA, VÁNDOROK KULTÚRÁJA

– RÉZ ANDRÁS ESZTÉTÁVAL BESZÉLGET MIRTSE ZSUZSA –

A vándorlások korát éljük. Meg sem kell moccanunk: hívatlanul is ömlik felénk a világ. Ha akarjuk, ha nem. Kérdés, hogy e migrációs társasjátékban ki kerül a tábla szélére? Ki lökődik ki? És ki az, aki bennmarad?

– Mozog a világ körülöttünk. Vándorolnak népcsoportok, magányos utazók, ételek, szokások. Kérdés, hogy a vándorok beleolvadnak-e a helyi kultúrába, vagy kis szigetként próbálnak megmaradni azon belül.

– Ha már ott élsz, előbb-utóbb akkulturálódasz: felveszed annak a kultúrának a sajátosságait, amelyben élsz. Létezik teljes asszimilációs folyamat, melynek keretén belül megpróbálsz úgy étkezni, öltözni, dolgozni, olyan pozíciókat elfoglalni, mint a külvilág; vagy van a másik út, amikor kialakítás magadnak egy kis zárványt. Nézd meg a kínaiakat Chinatown-ban vagy a japánokat Kis-Tokióban! De ha feljárnod nekik a lehetőséget, hogy visszamehetnek az őshazájukba, azt válaszolnák, hogy tessék őket békén hagyni az otthonukban. Rosszabb esetben valami polgárjogi hatósághoz fordulnának. Persze tény, hogy akár így, akár úgy, de maguk is átírják kicsit a befogadó kultúrát, hatnak rá.

– Tehát semmi sem marad a régiiben?

– Ebben az egész migrációs játékban azt kell felismerni, hogy ha viszel is magaddal egy bizonyos típusú kultúrát, ahhoz az anyagok nem lesznek adottak. „Mi ugyan bambuszrügyből csináltuk, de itt, New York-ban a bambusztermesztés feltételei korlátozottak” – mondhatnánk. Vagy: „eddig mi hanggyökérből faragtuk a pipákat, de itt, északon ez nem terem meg, mostantól tehát porcelánból fogjuk készíteni” – és így tovább. Szinte reménytelen arra törekedni, hogy semmit ne változtassunk. Így amikor évtizedek múlva összehasonlítod az eredetivel – nos, meglepő lesz a különbség. A fűszerezés eltérő lesz: alkalmazkodni fog a befogadó kultúra lehetőségeihez. Az pedig úgy veszi át ezeket a hatásokat, hogy magához finomítja. Ezért nem szeretem viszont a globálkultúrát, amely pontosan megszabja a receptet, nem engedi belesimulni a helyi kultúrába. És ettől nem lesz otthonos benne. Ez már szomorkásabb dolog: mindenhol ugyanaz marad – és persze ettől roppant hatékony és sikeres.

– És vajon ami ott, abban az olvasztótégelyben kialakul, az multi- vagy transzkulturalizmus

lesz-e? Tehát melyik út valósul meg: a kultúrák békés egymás mellett élése, ahol mindenki őrzi a saját arcát (van ilyen egyáltalán?), vagy egy kultúrán túli dolog, ahol átalakul az arc, és jellegzetességeit, vonásait veszíti?

– Arra gondolsz, hogy valamelyik kulturális forma elhatalmasodik a többin, és valamiféle metakultúra lesz, amely a felszínen sima és egynemű, de a mélyén ott munkálnak lappangó erők? Két ország volt, ahol ez működni tudott. Ezek olyan többnemzetiségű, többkultúrájú országok voltak – illetve az egyik ma is létezik –, amelyek magukban hordozták ennek minden feszültségét, ezért közvetítő kultúrákat kellett kitalálni. Kérdés, hogy ezáltal kiöled az eredeti kultúrákat, vagy segített a fennmaradásukat. A metakultúra mesterséges képződmény, és amikor az ezt működtető gazdasági-hatalmi gépezet összeomlik (lásd az első esetet), ott maradnak a helyen a különféle kultúrák, palackba zárt szellemként kiszabadulva a nyomás alól.

– Már ha ez a gépezet erőszakosan ült a nyakukra. Mert az említett első példánál nem mozdult senki: mindenki a helyén maradt, csak az egészre rátelepedett egy felettes erő. Tehát nem belülről „fejlődött ki” a metakultúra.

– Persze. Ott az emberek változatlan körülmények között éltek, a természethez való viszonyuk megmaradt, sőt a hitvilágukat is őrizték, ha titokban is. Aztán újra előtört mindez, ahogy a lehetőségek előálltak.

– És ha önként választják a kulturális migrációt?

– A bevándorlásoknál tényleg más a helyzet: ott működik a migrációs tünetegyüttes.

Kultúrák találkozása Mongóliában: a jurtaváros és a szent obó még dacol a világhódító toronyházakkal

A bevándorlók visznek magukkal egy kis Írországot, egy kis Itáliát – kinek mije van. Erre jön rá a metakultúra, amely azt mondja: ha itt akarsz élni, akkor el kell fogadnod ezt a jogrendet, használnod kell a közös nyelvet. (Itt egyetlen vesztese volt a történetnek: az őslakosság, aki szeretett volna ott maradni, ahol volt.) Kezdetben mindez jól működik, főleg háborúk idején, amikor nagy az összetartás érzése; de békeidőben az új generáció kezdte volna már kutatni a gyökereit. Már szeretett volna különbözni, megnevezni önmagát. Elkezdték klubokat szervezni, és büszkének lenni rá, hogy az ő felmenőik még innen és onnan jöttek.

– De ez inmentől kezdve a múzeumi kalandtúrák világa. Felépítenek egy rekonstruált világot, egy „kulturakort”, és beérik ezzel. Létrehozzák

az év ciklusai, hogy milyen adottságai vannak annak a kultúrának, amelyben élnek. A mai napig őrzi a táplálkozásunk azokat a hagyományokat, amelyek tudomásul vették, hogy itt milyen időjárás van, és milyen állatok, növények vesznek körül. Ezért kellett aszalni, lekvárt főzni, mert friss gyümölcs, ugye, ilyenkor már nem volt...

– Lépjük tovább a hasról a földre. Mit szólna az olyan jellegű kulturális koktélokhoz, mint a világzene?

– Volt ugyebár egy eredeti forma, amit népzeneinek hívnak, és amely sajátos módon már csak kikövetkeztethető; illetve nagyon kevés helyen van már csak a világnak. A népzene szinkretikus: van benne egy kis mágia, munkadal, szerelmi varázslás – bizonyos dalok bizonyos eseményekhez kötődnek. És

ezek a dalok kapcsolódtak, akkor már csak mesterségesen lehet életben tartani őket: hagyományörző szabadidős tevékenység lesz belőle. A világzene kezdetben arról szólt, hogy nem is kívánja visszaállítani az eredeti állapotokat, hanem a kultúrákban még meglévő töredékeket próbálja elővenni. Egy-egy motívum, ritmusképlet emelkedik át egy olyan zenei világba, amely a napi kultúrát része. A saját kulturális örökségét használta fel – ez volt az indulás. Aztán persze feloldódtak a határok. Én Bartókot is ilyen világzenei előfutárnak tekintem, aki nem visszaállítani próbált egy állapotot, hanem ennek a régióknak a zenei kultúrájából épített kortárs zenét. És ettől nagyon is élő világgént mutatkozik meg; nem poros, modoros ma sem.

– A vándorlás sajátos megvalósulása az állandó utazgatás, a szabadidős migráció.

Én nem vagyok olyan borzasztó lelkes attól, hogy világlátott emberekkel van tele a világ. A középkori utazó kalandor volt: kicsit részese mindig annak az életnek, amelybe beleszóppent. Kénytelen volt alkalmazkodni hozzá: meg kellett tanulni valamennyit a nyelvből, megváltoztatni az öltözéket, mert vagy hidegebb van ott, vagy melegebb. Ennivalót sem tudott magával vinni több évre, és a remek mirelit vagy liofilizált kaják sem működtek. Meg kellett tanulnia, hogy ott mi ehető, mibe nem fog belehalni, melyik növény mérgező. El kellett sajátítania a kultúrának valami kis minimumát, hogy életben maradjon. A nyomtatást követő időszakban ez némileg megváltozik, mert nem kell a helyszínre elmenned, hogy valamit megtudj róla. Mondhatni: a Gutenberg-galaxis hozadéka, hogy ezek az országok akkor is léteznek, ha nem megy oda. Amíg postakocsival vagy vonattal mész, még addig is rendben van minden, mert valós térben és időben haladsz keresztül a világon, és ezalatt folyamatosan tanulsz. „Jaj, de érdekes, itt már másfajta házak vannak! Jé, itt meg alacsonyabbak a tehenek!” A repülővel jelenik meg a világon kívül utazás lehetősége. Zárójelbe teszi magát az utazást: egyenközegben hajtod végre. Fel szállsz december 12-én Budapesten a gépre, és leszállsz december 13-án 30 fokkal melegebben egy szigeten, ahol helyes kis emberek futkároznak mezítláb a homokon, és iszonyú nagy a páratartalom. Aztán van, aki úgy utazik, hogy a megszokott körülményeket akarja ott is viszontlátni. Ennek a szélsőséges esete a globetrotter üzletember, aki még azt sem engedi meg magának, hogy ezt a drámát, az ott lévő világ különbözőségét megélje („Nem vagyok én ehhez öltözve, kérem!”). Számára a természet úgy létezik, hogy csak akkor találkozik vele, amikor határozottan elszánja magát rá. Így szép csöndesen megszűnik a kapcsolata az őt körülvevő világgal.

az „újjvilági skót hagyományörzők klubját”, meg ki tudja még mit, és mindenki boldog.

– Ha közben betartják a metakultúra elvárásait is. Az én értelmezésemben a kultúra nem más, mint általános használati utasítás a világra, amely leírja, hogy hogyan kell bánni a természettel, az emberekkel, az anyagokkal, amelyek körülvesznek, és értelemszerűen olyan elemekből építkezik, amelyeket elérhet. Mondhatnám úgy is, hogy a klasszikus magyar szakácskönyvekben viszonylag kevés receptet találsz a tintahal elkészítésére. A narancsbólé titkát sem őrizgetik a gesták. Még az én gyerekkoromban is világosan mutatták

aki énekl, az nem tudja szétválasztani ezeket egymástól. Nem gondolja, hogy ő most művészeti tevékenységet folytat. Ám abban a pillanatban, amint ezeket megpróbálsz begyűjteni, restaurálni, egy múltbéli praxis lenyomatait keresed. Hiszen nincs fonó, nincsenek aratódalok, nem fogod meghallani azokat a munkadalokat, amelyekre nádat vágta annak idején. Mert ha van egy klimatizált nádvágó-apparátusod hatszáznyolcvanmillió forintért, ülsz bent a fürkájében huszonkét fokos melegben, és dübörög a füledben valamelyik FM rádió, akkor mit fogsz te énekelni? Ha megszűnik a tevékenység, amelyekhez